Յովհաննիսի որդւոյ Գիչէ, որ զրկունքս դնեցի եւ յետ ՄԾդ ամի զցանկս յաւելնեցի ի ՈՀդ թուականիս։

ԳՐԶՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԻՆ

Դաւիթ քահանայ կը գրէ· «Եւ է նորոգումն սորա ի Նէ թուականութեանս Հայոց»· գրիչն եղած է իր որդին Ղուկաս։ Այս «նորոգումն» բառը իմացուած է այժմեան իմաստով՝ վերակազմուած· ուստի ձեռագիրս ցիսաուած է որ եւ է կերպով, ապա մխանգամ վերանորոգուած Նէ տարւոյն։ Բայց հոս Դաւիթ պարզապէս ըսել կ'ուզէ, թէ իր հաւաքած նիւթերը Ղուկաս ի նորոյ արտագրած է 981ին։

Թ· 5 Ցիշատակագրութեան մէջ Յովհաննէս աւագերէց կը յայտարարէ թէ «յետ ՄԾդ ամի զցանկս յօրինեցի ի ՈՀդ թուականիս», այն է 1125։ Այսինքն Յովհաննէս կազմած է ձեռագրիս ցանկը 1125ին, անոր գրուելէն 254 տարի առաջ։ Այս հաշուով ձեռագրին գրչութեան տարին կ'ըլլայ 971։

Գալուստ Տէր-Մկրտիչեան, Թուղթ առ Հ· Յ· Տաչեան, Մատենագիտական մանր ուսումնասիրութիւնք, Ա·, Վիեննա 1895, էջ 295, կը գրէր· «Ըստ իս ներքոգումը պէտք է հասկնալ այն մարդով որ ձեռագիրն ընդհատումներով է գրուած երկար տարիների ընթացքում։ Մի ուրիշ յիշատակարանից (կ'ակնարկէ Թ· 5) կարելի է մակարերել ձեռագրի բուն թուականը, այն է ձեռագրի առաջին մասին գրութեան թուականը, որ լինելու է Նի (=971)»։ Այս ենթադրութիւնը իւրացուցած են Գ· Յովսէփեան, Աչոտ Աբրահամեան եւ ուրիշներ։

Այժմեան վիճակին մէջ ձեռագրիս «Ա· մասը» կը կազմեն առաջին 151 թուղթերը։ Այս մասին մէջ որ եւ է յիշատակութիւն չկայ «Նի» տարւոյ մասին· բայց կայ Թղ· 1ա «Նէ» տարին, որով կը սկսի 532 բուրակի պղիւսակը։ Ուստի աւելի խոհեմական պիտի ըլլայ համարիլ, թէ Յովհաննէս աւագերէց իր հաշուին մէջ (674 [1125]—430 [981] = 244) տասով մը սխալած է, փոխանակ ՄԾդի, գրած է ՄՇդ։

ԴԱՒԻԹ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ԽՄԲԱԳԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Դաւիթ թէպէտ ինքզինքը մաքով ազգատ կը ներկայացնէ, բայց ունեցած է նրբաճաշակ քիմք, եւ սուր հոտառութիւն գրականի մարդին մէջ· ան քրքրած է բազմաթիւ գրքեր, եւ «հաւաքած» եւ ի մի վայր բովանդակած է բազմազան բովանդակութեամբ մանր բնագիրներ, որոնց մեծագոյն մասը հաղուագիւտ հատակոտորներ են։ Երբ կը գրէ Ցիշատակարանին մէջ, թէ «առեալ եւ սուղ ինչ ի սրբոյն Անդրէասի վարդապետութենէն եւ յայլոց նորին նմանեաց՝ զՇարագրութիւն տոմարացս հաւաքեցի ի գիրս յայս»· կը համարիմ թէ կ'ակնարկէ այն ժամանակագրութիւնը, զոր գեղեցած է 28ր—70ր թղթերու մէջ, եւ որուն խորագիրն է· «Մովսէսի Խորենացւոյ եւ Անդրէասի»։ Իրօք ալ հաւաքած է հոս «Անդրէասէ եւ յայլոց նորին նմանեաց», այլ եւ այլ հատուածներ եւ անոնցմով, հիւսած է ժամանակագրութիւն մը, որ կը հասնի մինչեւ 685։

Եւսեբիոսի Քրոնիկոնէ եւ Եկեղեցական Պատմութենէ, Եպիփանէ, Կայսերաց գրքէ եւ այլ մեզի անծանօթ աղբիւրներէ, ի մէջ այլոց նաեւ Վրթանէս Քերդողի Ժողովոց պատճառէ։ «Անդրէաս» հոս կը նշանակէ «Հիպոլիտոսի» կամ «Ազգաց գրքի», Liber generationis (hominum) հեղինակին հետ· որուն հայերէն թարգմանութենէն ընդարձակ փոխառութիւններ առած է։ Գտած եմ այս գրքին առաջին մասը հանդերձ յաւելաբանով, որուն խորագրին մէջ դժբախտաբար հեղինակի անունը անընթեռնելի է։

Եթէ Դաւիթն է ժամանակագրութեանս հիւսողը, պէտք է իր անունով կոչուի այս՝ «Դաւիթ քահանայի խմբագիր ժամանակագրութիւնս», 981 տարիէն։

Ժամանակագրութիւնս մասնաւոր խորագիր չի կրեր։ Սկ· Մովսէսի Խորենացւոյ եւ Անդրէասի։ — Ազամ նախաստեղծ· սա կեցեալ ամս երկերիւր եւ երեսուն· եւ ծնանի զՍէթ...։ Վջ· եւ սպանին ի պատերազմի գիշխանս Հայոց, Վրաց եւ Աղուանից, սոյն, ի ձէդ թուականին Հայոց»։

Երեւան, Պետական Մատենադարան, թ· 2679 (Գէորգեան 102· յամէ 981), Թղ· 28ր—70ր։

Ժամանակագրութիւնս առաջին անգամ լոյս ընծայեց Հ· Բ· Սարգիսեան, Անանուն Ժամանակագրութիւն խմբագիր յօրինեալ յԴ· գարու ի հնագոյն ժամանակագրաց, Վենետիկ 1904։

Երկրորդ անգամ հրատարակեց Աչոտ Աբրահամեան, Պատմութիւն Անանիայի Շիրակացւոյ Համարոցի· ի գիրս Անանիա Շիրակացւոյ Մատենագրութիւնը, Երեւան 1944, էջ 142—149 եւ 357—399։

Հ· Բ· Սարգիսեան միտած էր վերագրել Ժամանակագրութիւնս Անանիա Շիրակացւոյ· Ա· Աբրահամեան անվարան համաձայնած Անանիայի հեղինակութիւն։

Եթէ Դաւիթ քահանայ 981ին «զչարագրութիւնս տոմարաց հաւաքեցի ի գիրս յայս» կ'ըսէ, ան կարող էր օգտուիլ թէ Անանիայէն եւ թէ Մովսէս Խորենացիէն· ուստի ինչ ինչ նմանութիւնք ժամանակագրութեանս եւ Անանիայի գրութեանց մէջ, չէին կրնար ապացոյց ծառայել ժամանակագրութիւնս Անանիայի ընծայելու։ Նոյնպէս Մ· Խորենացւոյ ժամանակի համար կարելի չէր ապացոյց փնտռել Ժ· դարու գրուածքի մը մէջ։

Հ· Ն· ԱԿԻՆՆԱՆ

ԳՈՒԳԱՐՔԻ ՎԱՆՔԵՐԸ

(Շարունակութիւն։)

6· ԲՆԻ ՁՈՐԻ ՎԱՆՔԵՐԸ

Շուլավէրի արեւմտա-հարաւային կողմը, բայց գրեթէ վեց վերստ հեռու, Բնի ձորի անառատապատ լանջին կը գտնուի հին վանքը, որուն իսկական անունը կը մնայ անծանօթ, որ ծանօթ է լոկ երբեմն Բնի ձորի վանք, ի այս վանքէն բաւական հեռու կայ ուրիշ վանք մըն ալ, որ կը կոչուի Բնի ձորի ներքին վանք։

Բնի ձորի մեծ վանքը, ճշդագոյնը՝ եկեղեցին չինուած է հասարակ քարով եւ ունի 10 արշին երկարութիւն եւ 8 արշին լայնութիւն։ Կաթուղիկէն տասը գեղեցիկ սիւներու վրայ կեցած է։ Լոյս կ'ընդունի երկու նեղ ու երկնակէտ պատուհաններէ։ Ներս կը մտնուի կամարակապ դռնէ մը, որուն ճակատակալ քարին վրայ գրուած է «Թվ· ՌՃԺԲ կառակալ քարին վրայ գրուած Ց· Ք· Ս· Յիշեցէք ամենակալին Աստուծոյ Ց· Ք· Ս· Յիշեցաւ ձեռամբ Տէր Օհանէս ԿՀ·»։ Շրջապատուած է կրկին պարիսպով, որուն ներքինին մէջ կան քանի մը կիսաւեր սենեակներ։ Եկեղեցւոյ չորրէ կը գտնուին քանի մը գերեզմանաքարեր, որոնցմէ ոմանք արձանագրութիւններով օժտուած են։ Տապանաքարի մը վրայ կը կարդացուի· Ես է ասպէն Յովանէսեցի անուն իմ Թամազ կոչի, որ չինեցի սուրբ եկեղեցիս ի յիշատակ ծնողաց իմոց (Ազգբ· Հանդ· 1901, է·—Ը·, էջ 332—333)։

7· ԳԱՂԱՑ Ս· ՍԱՐԳԻՍԻ ԵՒ ՄԱՆԿԱՐԱՑ ՎԱՆՔԵՐԸ

Գուգարքի կաղբոփոր գաւառի կոթի գիւղին արեւելեան կողմն է Գագայ Ս· Սարգիսի կամ Սարգսի վանքը, որուն մասին խօսած եմ «Արցախի վանքերը» գրութեանս մէջ (Վիեննա 1953, էջ 217)։ Նոյն երկին մէջ արտայայտուած եմ նաեւ Ս· Մակարի վանքի մասին (անդ, էջ 235—240)։ Այս վանքի նկատմամբ չատ լուրջ ուսումնասիրութիւն ունի Գ· Սարգիսեան, որ նմանորութիւն ունի Գ· Սարգիսեան, որ նմանապէս ուրիշ վանքերու մասին գնահատելի յօդուածներ տորդրած է (Հմմտ· Բարձրաքաշի վանքը, Հանդ· Ամս· 1957, էջ 14 եւ էջմիածին, ամսագիր 1953, Դ·, էջ 33 Դեղձանի վանքը եւն)։ Այդ գրութեան մէջ կը նուտի վանքը եւն)։ Այդ գրութեան մէջ կը նուտի վանքը կան անոր եւ Բարխուտարբերութիւնները դարեանի ու Ջալալեանի ընթերցումներու մէջ։ Նաեւ նկարագրութիւններու մէջ ունի չատ ուշադիր եւ յատկանշականը նկատող աչք (էջմիածին 1954, Բ·, էջ 22, Գ·, էջ 19, Դ·, էջ 30, Ե·, էջ 46, Մակարի վանքի մասին հմմտ· դեռ Ջալալեան, Ձեմբ·, Ա·, էջ 150)։

Գագայ Ս· Սարգսի մասին Յովհ· Դրիմեցին կը գրէ՝ «կանդնել զիաչս սուրբ Սարգիս անուամբ սովորեցան նախնիք ի հռչակաւոր Աչէ անտի Գագայ գաչէին, զոր ընդ եկեղեցւոյն որ անդէն կազմեաց եւ օրհնեաց սուրբն Մեսրոբ Թարգմանիչն յանուն սրբոյն Սարգսի, եդեալ զտաճին մի ի մասանց նորա անուանի բերդ եւ գաւառ... (ուր) կայր սուրբ հռչակաւոր ուխտն...» (հմմտ· Պոմ·, էջ 145)։ Այս տեղի զգաթնան ուր կայ աւերակ յիշատակեալ եկեղեցւոյդ կոչի մինչեւ ցայսօր ի բնակչաց Գագայ սուրբ Սարգիս» (Թ· 329, Ձեռագիր Նոր Ջուղայի, էջ 86—87)։

Գագայ Ս· Սարգսի վանքը, Մակարի վանքը, ինչպէս այլուր (հմմտ· Հանդ· Ամս· 1857, էջ 14) արտայայտուեցայ՝ Անդրէասի

© National Library of Armenia

վանքը[4] եւ ուրիշ քանի մը վանքեր, որոնց մասին վերոյիշեալ երկիս մէջ խօսած եմ, կրնան Գուգարքի եւ փոխադարձաբար Աբցախի վանքեր նկատուիլ աչքի առջեւ ունենալով դարերու ընթացքին այդ նահանգներու սահմաններու ընդլայնումներն ու անձկացումները:

8· Ս· ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՆՔը

Կայենոց Ախրպամանի մերձ է Ս· Գրիգորի վանքը, որուն «Վաեմ է կերտուածն ի ներքոյ եւ արտաքոյ» (Զալալեան, Ճամբ·, Ա·, էջ 127)։ Ունի սա փոքրիկ արձանագրութիւնը· Ես Տալիթայս մխիթարեցայ սուրբ ուխտիս Գրիգորի (անդ, էջ 127)։ Անոր մօտ է սազաչէն եկեղեցի մը որ կրնայ անոր վերաբերած ըլլալ։

9· ԴՐՍԻ ՎԱՆՔը

Այսպէս կոչուած է Կայենոց բերդին եկեղեցին, ուր վանդնեներու պարագային Հաղբատի մխիթարները կը բերէին ու կը պահէին իրենց թանկագին գանձը — Ս· Նշանը[5] Զալալեան, Ճամբ· ի Մեծն Հայաստան, Ա·, էջ 81)։ Անոր մասին պիտի խօսիմ, երբ Հաղբատի վրայ ընդարձակօրէն գրեմ։

10· ԽՈՐԱԿԵՐՏԻ ԿԱՄ ԽՕՋԻԿ ՎԱՆՔը

Հիմնուած է Աղ–Քէօրփլի հարաւ արեւելեան կողմը, Լալուարի սառոյրը, Սա-

---

[4] Այս վանքի մասին (հմմտ. Հանդ· Ամս· 1957, էջ 14) կը բաղձամ սա յաւելումներն ընել։ Երկնկանց կը գրէ՝ «Զալալից վերեւ փոքրիկ ձորալանջում եղել է աւելի խիտ բնակութիւն, այժմ հաղրատացիք այս տեղ գոմեր են շինել··· Հէնց այս գոմերի առաջ է գտնւում Ս· Անդրէի մենաստանը բոլորովին խախտուած, որի միայն հիմնապատերն են երեւում, սորանումն է գտնւում մէկ մեծ խաչքարանի, իսկ տակն ալ սալաքար գերեզման, իւր մէջ ամփոփելով մեր մեծ պետական վարդան վարդապետ Բարձրբերդցու մարմինը· գերեզմանաքարի վրայ փորագրուած է Թուականն Քրիստոսի 1273 (Ազգր· Հանդ· 1898, Ա·, էջ 324)։ Իսկ Յովհաննէս Ղրիմեցի կանխաւ կը գրէր «ի Հաղբատաձոր երեւին կրկին մատուռք···։ Երկրորդն է յայնկոյս գետոյ յանդիման բերդին կայանոյ ի գագաթան մեծ ինչ բլրոյ առ երի Աթոռակին կոչեցեալ տափարտիս բարձրաւանդին եւ սա կերտուած յանուանէ վիմաց փոքրագիր է չափ տարածութեան մեծաստան կամ երկոտասան ոտնչափուց ընդ երկայն եւ ութն ոտանց ընդ լայն։ Այս մատուռն որ ըստ մեծաց պղծ մասին փլուզեալ այժմ կայ յանուն Անդրէի Առաքելոյ եւ է նոյն ինքն միաղնաբան մեծին Վարդանայ» (Թ· 239 Ձեռագիր Նոր Ջուղայի, էջ 88—89)։

[5] Հաղբատին չատ հեռու չէ Ժիվանք գիւղատեղին (Աբգարատ, 1887, էջ 302), կանգնուած էր հոն արձօք մենաստան մը։ Ձեմ կարծեր, թէ ունինք չատ մը վայրեր, որոնք «վանք» վերջաւորութիւնն ունին եւ սուրբպատիւ վանք կամ մենաստան չեն ունեցած (հմմտ. Ծաղկեվանք, Զալալեան, Ճամբ·, Բ·, էջ 92 եւ Ազգր· Հանդ· 1901, Ե·—Ը·, էջ 345)։

րին գրեալ կայր Մեք երկու եղբարքս միաբանեցաք ատա հրամանաւ տիեզերալոյս վարդապետին Վարդանայ··· (Ճամբ·, Ա·, էջ 87)։

Եկեղեցւոյ հիւսիսային պատին վրայ կայ· Ասուած ողորմի Վելի որդիս··· Պայլ պարոն Շահնազարին եւ իւր կողակից Ռուսուդանին, որ այս սուրբ եկեղեցիս եւ իւր ծնողաց անդարձումը եւ իւր որդին կորկին չինեցին։ Ապա ասոր տակը թվ· ՌՃԺ — 1661 — յիշեցէք ուստայ Շահնազարին (Ազգր· Հանդ· 1901, էջ 426)։

Թէ եկեղեցին եւ թէ գաւիթը բաւական վնասուած են։ Առաջինին կից ուրիշ աղօթավայր մը եղած կ'երեւայ դառելով աւերակներէն։

Վանքը երբեմն պարսպապատ եղած է։ Պարիսպէն ներս կան սենեակներու եւ բերդմանաքարերու աւերակոյտեր։

Վանքի մօտ՝ «պարսպից դուրս երեւում են շինութիւնների աւերակներ։ Գուցէ այս եղած լինի Խոտակերտ քաղաքը, որի անունն էլ վանքն է կոչւում եւ որը ժառանգեց Աչոտ Ողորմածի որդի Գուրգէնը կամ Կիւրիկէն» (անդ, էջ 426 եւ Զալալեան, Ճամբ·, էջ 87)։

Այս վանքին շինութեան ու պատմութեան մասին միայն վերոյիշեալ քարերը կամ արձանագրութիւնները կը խօսին եւ անոնցմէ մէկուն վրայ հիմնելով Զալալեան (հմմտ· վերը) Վարդան Արեւելցին — որ յայտնի է թէ այս կողմերը եղած է եւ ծանօթութիւններ ունի չորքանեղերու մասին (հմմտ· պատմ·, էջ 90) այս վանքին առաջնորդ կը դնէ (Ճամբ· ի Մեծն Հայաստան, Ա·, էջ 87, հմմտ· դեռ վանքին մասին Արձագանք, Գ·, էջ 612—614 եւ Էփրիկեան, Բնաչխ· Բառարան, Բ·, էջ 194)։

11· ԽՆԱՏԻ ՎԱՆՔը

ԺԱ·. դարուն ծաղկած, մայրաքաղաք վանքերու չարքին մէջ դասուած այս վանքը Հ· Էփրիկեան Գուգարքի մէջ կը դնէ (Բնաչխ· Բառարան, Բ·, էջ 181)։ Այն ատպ է որ Գրիգոր Մագիստրոս, որ այս վանքին հանդիպ լի է համակրանքով եւ անոր վրայ իշխանութիւն կամ իրաւասութիւն ունենալ եւս կը հաւատայ, Գուգարքի մէջ սեպհականութիւններ ունէր, սակայն այս պարագան ամէն տարակոյս չի բառնար եւ լիապէս չի հաստատեր Խնատի վանքին Գուգարքի մէջ ըլլալուն։ Գրիգոր Մագիստրոս ունի (կ·) Թուղթ առ հայրն Սամուէլ առաջնորդ վանից Խնատի։ Իսկ երբեմն աւուրս վերածանութեամբ ընթերցուածիս···։ Եւ (կԱ) Առ կրօնաւորան Խնատին, յորժամ վախճանեցաւ ծերն Սամուէլ· Ծանեայ զծայրագոյն ծերունոյն փոխումն (Գր· Մագիստրոսի Թուղթերը, էջ 98, 100· հմմտ· նաեւ Հ· Ղ· Ինճիճեան, Սուորագրութիւն հին Հայաստանեայց, Վենետիկ 1822, էջ 521—522)։

12· ԽՈՒՃԱՊԻ ՎԱՆՔը

Գուգարքի Տաշիրք կամ Զորափոր գաւառի համանուն գիւղին մերձ կայ համանուն վանք մը, որուն հիմնարկութեան պատմութիւնը կը ծանօթ, բայց ներքագանները կը ծանօթ, բայց ներքին կազմութիւնը այնպէս կը ցուցնէ թէ յունական վանք եղած ըլլայ եւ կամ յունական վերածուած յետագային։ Զալալեան կը գրէ՝ Առ սովաւ — Խուճապ գեղջ — զոտանի մեծաստանն Խուճապ եւ թէ ո՞յր անուամբ է կառուցեալ այս սուրբ ուխտ չէ յայտ··· վանքս այս գեղեցիկ է յարտաքին կողմանէ, մանաւանդ եղերք լուսամատից, որոյ երկայնութիւնն է 28 կանգուն, նոյնպէս եւ լայնութիւնն է 28 կանգուն, կամարք երկուց թիւն, կառուցեալ կայ ի վերայ երկուց սեանց, ի պարանոց կաթուղիկէին գոն գլուխք կենդանեաց։ Կից սորա է եկեղեցին եւ զարանմանն խորանք (Ճամբ· ի Մեծն Հայաստան, Ա·, էջ 88 եւ Բնաչխ· Բառարան, Բ·, էջ 181)։

13· Ս· ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔը

Ծանօթ հեռուէն արձանագրութենէն·

«Արդ այսմ··· (Աւետարանիս) վախճանեալ եկբիանոս եւ եա զաղափարել գոզ եղեալ եկբիանոս եւ եա զաղափարել գոզ եղեալ եկբիանոս եւ եա զաղափարել գոզ ի ժամանակս վերջինս ի թուականութեան Հայոց ՋՄ (1491) ի գաւառին Գուգարաց ընդ հովանեաւ սուրբ կարապետի ուխտիս եւ այլ բազմապատիկ սուրբ նշանաց···։ Այս եղեւ ի թագաւորութեան Վրաց կոստանդինոսի եւ ի կաթողիկոսութեան Հայոց տէր Յարգսի եւ յեպիսկոպոսութեան մերոց տէր Յուսկանն···։ Եւ զիս զանպիտանն զմխիթարեցիս անյապաղ յիշեսջիք···» (Թորոս Աղբար, Ա·, էջ 120—121)։

14· ՅՈՒՐՈՒՊԱՆԵՆԻ, ՀՆԷ ԿԱՄ ՁՆԷ, ՍԻՈՆԻ ԵՒ ՁՈՁԳ ԱՆԱՆՈՒՆ ՎԱՆՔԵՐ

Անոնք, որոնց չարքին միացնելու օգակելու է նաեւ Ախտալայի Ս· Աստուածա-

© National Library of Armenia

մօր կամ Մարիամ Աննայի վանքը (տմմտ· Հանդ· Ամս· 1957, էջ 14) Գուգարքի–Բոր–չալուի վրաց վանքերէն են, որոնք ժա–մանակի ընթացքին ունեցած են նաեւ հայ մխիթարներ եւ որոնցմէ ամենք գուցէ նա–խապէս նոյն իսկ հայկական հիմնարկութիւն–ներ եղած: Աստղ մասին այլուր — ընդար–ձակօրէն —, երբ Հայաստանի օտար կամ օտարազգի վանքերու նկատմամբ երկասի–րութիւնս առիթ ունենամ լոյս ընծայելու, բայց արդ տմմտ· աստղ մասին Ազգբ· Հանդ· 1901, է·—Ը·, էջ 338 եւ 427—436· Ջալա–լեան, ձամբ· ի Մեծն Հայաստան, Բ·, էջ 81—106 եւ Լումայ, 1897, էջ 233—234 եւ 258):

(Շարունակելի:)

Հ· Հ· ՈՍԿԵԱՆ

ՓԸՐՈՒԽ ՊԵՐՈՋ, ԽՈՍՐՈՎ ԿՈՒՇՏԸՆ, ՄԸՏԻԿԸՆ ՃԸՏՐԸԿԻ

Թրգմ· Յ· ԹԻՐԵԱՓԵԱՆ

Andarz-i vehâzât Farox Fîrûz

1. Vehâzât Farox Fîrûzi rastguptar-i farzanak minaya (gupt) aigh huzmut humanet aigh xrat šapîr minôi kunišn; gētih kola mandum pavan xrat but yekavimunat.

2. Valman pûr xrat hamīšak asan; valman duš-xrat, hamīšak pavan ranj.

3. Dô humand zakšan[7] min napiman kunišn asan: *ayuk*[8] zak vazitar[9], va ayuk zak vatart[10].

4. Zak-i vazitar min xrat ziaš ait; zak-i vatart, min hôš ziaš pavan tan loît[11].

5. Dô humand danak-i vazitar: afzarumand (va) dastabar-i xrat. Dastôbar, amat la xastak; dîno afzarhumand. amat la azurtan.

6. Dô humand vīmâr niâzân mano pavan napšman tano mostkar, va stambak...

7. ...lavatman tuxhšak vehavunît, va

Անդարձ վեհազատին Փարոխ–Պերոզի[1]

Վեհազատն Փարոխ–Պերոզ ռաստսոհուն[2] պերն — *իմաստն (ասացք) թէ (ես վորձով) ուսայ* (Նպ· āzmūdan) *թէ* խրատ[3] *լաւ (է) վասն երկնի գործելոյ*[4] *յաչխարհի աստ ա–մենայն ինչ* խրատու *գոյ եղեւ (եկաց, հաս–տատեցաւ)*:

Այն որ լի (է) խրատու *միշտ ի դիւր*[5]*, այն որ դժ–*խրատ[6] *միշտ ի տանջանս*:

Երկու են որք յիւրեանց գործոց ի դիւր (կան)· մին այն (որ) բարի առնէ եւ մին այն (որ) վտարեցաւ *(աստի)*:

Առաքինի՝ վասն խրատու *(որ) ի նմա է· վտարեալն՝ վասն ուշոյ որ ի նորա մարմնոյ եւ (կորեաւ)*:

Երկու են իմաստուն կենցաղավարք· հզօրն[12] *եւ դաստավարն*[13] խրատու: *Դաս–տավար քանզի նորա չէք ինչ յընչէից· զենիւն հզօրն՝ զի ոչ վտանգի*[14]:

Երկու են հիւանդ (մին) ցուազն *որ վասն իւրոյ անձին (կարօտ է) օգնութեան, եւ* ստամբակ...[15]

...*Ջանացարուք եւ գործս բարիս համ–*

[9] *Իմա՝* gazīdār *այն որ առաքինի վարուք կ'ըն–թանայ*:

[10] *Վատթեցաւ կամ վճարեցաւ յաստեաց = մե–ռաւ*:

[11] *Առաքինին որ ինք զինքը գիտէ կառավարել իւր ունեցած իմաստութեամբը· մեռեալն՝ վասն զի հոգին մարմինէն բաժանուած լինելով՝ այլ եւս մի–գանելու եղեռակաց չէ*:

[12] *Այն է հոգեսէրը եւ աստուածազօր է*:

[13] *Դաստավարը միշտ Առաքինորդի Դեղապետի տեղ կ'առնուի*:

[14] *Իմա՝ Այն որ զօրացեալ է հաւատով՝ ոչինչ կարէ սանանել նմա*:

[15] *Շարունակութիւնը կը պակսի բնագրին մէջ*:

[1] *Փարոխ եւ Պերոզ Խոսրովին եւ այլ մատե–նագրաց արդէն հայացուցած անուններն են*:

[2] *Նոյնպէս Խոր·էն հայացած որ կը նշ· ճշմար–տախօս: Կրնայինք հոս բուն պարսկական տիպը հա–նելու համար «ռաստգոյ» ալ ըսել (տես Արիահայ Բա–ռարանիս մէջ՝ «Գոյ»)*:

[3] *Միշտ «իմաստութիւն» առումով*:

[4] *Իւր բարի գործերով երկինքը վաստկելու հա–մար*:

[5] *Այսինքն ազոդէ նիա*:

[6] *Որ չէ իմաստուն*:

[7] *Սեմասարքը* zak*ը պ· shan*ով յոգնականացած:

[8] *Այս* ayuk*ը մարթ է նաեւ «յաստուկ» կարդալ, ինչպէս կ'ընեն ոմանք եւ ոչ յանդէպս*:

karpak[16] andôzît va mîn xîškarîh bara la vartît gatvar yehavunît pavan baxt.

8. Pavan napšman tan vustaxan la yehavunît, va pavan vasnitum venaç axorsand, va pavan apartum[19] avzar ait la girayinît.

9. Pavan apzar-i aiš kar la vadunit.

10. Ašgahânih-i baxtra bara kunišn la hamarinit.

11. Pavan çut tuxšak vazitar va pavan baxt vustaxan humanak hukamak pavan baxt.

12. Maman-am huzmut kola sarîh min dam hamak burtan min xrat; praxih va paryatišn[24] min xrat.

13. Maman gabra val raba afraz[26] min xrat yezkarunet, va min šikipttum hurisp xrat buzinat.

14. Xrat daštar panak-i[27] gan[28]; xrat buxtar va pariatak-i tan.

15. Yamtund dayn tubanakîh xrat šapîr va pavanaj kam-cabnôih xrat panaktar.

16. Litamman pavan ayibarîh xrat šapîr, tamman pavan pušt-panahîh xrat panaktar.

17. Afzar pavan xrat patiavandtar.

18. Šem[34] pîrâyik[35] min xrat.

19. Râtîh pavan xrat.

[16] *Փարսիներուն* karfah *ըսածն է որով կրօնքին պատուիրած բարեգործութիւնները կ'իմացուին, ինչ–պէս են, գ· օ· ողորմութիւն, հիւանդաց այցելութիւն, նշանաւոր տներուն հացկերոյթ, եւն*:

[17] *Այս բառով «ինքնաշխատութիւն» կ'իմացուի որուն մեծ կարեւորութիւն տրուած է Զրադաշտեան դէնի մէջ*:

[18] *Մեղաց*:

[19] *Ապարթում կը նշանակէ գերագոյն, վերագոյն, վերին որ բուն բառն էր, բայց ի՞նչէ է «վեր, ի վեր»ը վերին որ բուն բառն էր, բայց ի՞նչէ է «վեր, ի վեր»ը եթէ ոչ նոյն ինքն պէ· «ապար» որ նպ·ի առած է bar, abar: Եւ որովհետեւ «ապար» արմատն ալ ու–նինք «ապարթանեմ»ի, «ապարդում»ի մէջ, հանգի